

H O L N D

CONCERTGEBOUW 8 JUNI 1996

F S T V L

George Enescu

Oedipe

George Enescu (1881-1955)

Oedipe

Tragédie-lyrique en quatre actes et six tableaux

Wereldpremière: Opéra, Salle Garnier

Parijs, 13 maart 1936

Wat vond u ervan?

de Volkskrant

Nieuwsgierige krant voor nieuwsgierige mensen

Bel gratis 06-0561 voor een proefabonnement

Oedipe

Tragédie-lyrique en quatre actes
et six tableaux

George Enescu

Nederlandse première
Concertante uitvoering

8 juni 1996

Concertgebouw, Grote Zaal

Er is een pauze na de 2e akte

Coproductie Matinee op de Vrije
Zaterdag/Holland Festival

De VARA zendt een opname van
deze uitvoering uit op zaterdag
8 juni, 20.00 uur, Radio 4.

OOK IN HET FESTIVAL

Beethoven *Leonore*

Concertgebouw, 26 en 28 juni

Beethoven *Missa solennis*

Concertgebouw, 27 juni

Tan Dun *Marco Polo*

Beurs van Berlage, 20 juni

Muzikale leiding

Lawrence Foster

Oedipus **David Wilson-Johnson**

Tiresias **George-Emil Crasnaru**

Creon **Marcel Vanaud**

Jocaste **Karan Armstrong**

Sfinx **Jane Henschel**

Antigone **Isabelle Vernet**

Merope **La Verne Williams**

Theseus/
Phorbos **Philippe Fourcade**

Laius **Marten Smeding**

Herder **Donald Litaker**

Wacht **Harry Peeters**

Hogepriester **Marcel Rosca**

Groot Omroepkoor

Transylvanisch Philharmonisch Koor

Koordinator **Martin Wright**

Radio Filharmonisch Orkest

Oedipe, het meesterwerk van George Enescu

De tragedie van Oedipus, wiens lot het was zijn vader te doden en met zijn moeder te trouwen, behoort tot de mythen die onlosmakelijk verbonden zijn met de klassieke vorming. Daarom is het zo merkwaardig dat juist op het gebied van de opera, die zo vaak onderwerpen ontleent aan de klassieke oudheid, in de vier eeuwen van haar bestaan zo zelden gebruik is gemaakt van deze materie. Wel zijn in de voorgeschiedenis van de opera de koren uit *Oedipus Tyrannos* van Sophocles op muziek gezet door Andrea Gabrieli, de bereisde organist van de San Marco in Venetië, een oom van de veel beroemdere Giovanni Gabrieli. Hij componeerde deze koren in 1585, enkele maanden voor zijn dood, ter gelegenheid van de opening van het Teatro Olimpico in Vicenza. Dit beroemde gebouw, geïnspireerd op de antieke theaterarchitectuur, dankte zijn bestaan aan de hernieuwde belangstelling voor de klassieke tragedie, waar uiteindelijk ook de opera uit voortkwam. De zeventiende, achttiende en negentiende eeuw hebben geen Oedipus-opera's opgeleverd, op één uitzondering na, maar wel veel toneelmuziek bij vertalingen of bewerkingen van de twee Oedipus-tragedies van Sophocles. Die ene uitzondering wordt gevormd door een opera van Antonio Sacchini, *Oedipe à Colone*. Dit werk werd in 1787 in de Parijse Opera voor het eerst uitgevoerd en beleefde daar in de loop van iets meer dan veertig jaar niet minder dan 582 voorstellingen. In 1808 en 1817 ging deze opera ook in Napels, hetgeen Rossini op zijn beurt weer inspireerde tot de toneelmuziek bij *Edipo a Colono*; dit stuk is echter nooit uitgevoerd, net zo min als de muziek die Etienne Nicolas Méhul ongeveer in dezelfde periode componeerde bij een Oedipus-bewerking van Marie-Joseph Chénier. Wat dat betreft verging het Mendelssohn beter. Zijn muziek bij *Oedipus in Kolonos* werd op 1 november 1845 in opdracht van het hof in het Neue Palais in Potsdam ten gehore gebracht. De componist Franz Lachner schreef enkele jaren later toneelmuziek bij *König Oedipus*. Zijn bijdrage tot een ander onsterfelijk Grieks thema is bij operaliefhebbers welbekend, ook al is zijn naam dat niet: hij componeerde de recitatieven bij Cherubini's *Medea*, die nog steeds worden gebruikt. Aan het begin van de twintigste eeuw herleefde de belangstelling voor Oedipus. Freud ontwikkelde zijn ideeën over het 'Oedipuscomplex' en nu ontstonden betrekkelijk kort na elkaar meerdere opera's over dit onderwerp: Leoncavallo schreef voor Titta Ruffo een eenakter, *Edipo Re*, die in 1920 postuum in première ging en sindsdien in het vergeetboek is geraakt. Stravinsky schiep samen met Cocteau een nieuwe vorm van muziektheater, het 'opera-oratorium'. Hun *Oedipus Rex* (1927) is nog steeds een enorme muzikale uitdaging. De grote Amerikaanse non-conformist Harry Partch -

door sommigen vereerd als voorloper of zelfs uitvinder van de *minimal music* - koos voor zijn eerste theaterstuk in 1952 de *Oedipus*. In 1959 experimenteerde Carl Orff in zijn *Oedipus der Tyrann* met uiterst sobere middelen, waardoor de opera de toneelmuziek weer heel dicht benaderde. Van de meer eigentijdse composities noemen we in de eerste plaats de *Ödipus* van Wolfgang Rihm (voor het eerst uitgevoerd in 1987 aan de Deutsche Oper Berlin), een werk met een enorme suggestieve kracht. Onder de composities op het Oedipus-thema neemt *Oedipe* van George Enescu een bijzondere plaats in, omdat de componist zich hier niet beperkt tot *Oedipus tyrannos* of *Oedipus te Colonus*. Het complete levensverhaal van de man die de sfinx bedwong wordt op het toneel gezet. Bijna twintig jaar lang werkte Enescu aan zijn magnum opus; na voltooiing duurde het nog vijf jaar tot het werk in 1936 bij de Parijse Opera in première ging. Enescu werkte derhalve in dezelfde tijd als Leoncavallo en Stravinsky, maar hij is door geen van beiden beïnvloed. Op het eerste gezicht, of liever op het eerste gehoor, lijkt hij de uiterste tegenpool van Stravinsky te zijn en vertoont hij duidelijk meer verwantschap met de esthetiek van Leoncavallo. Enescu was niet bang om voor ouderwets door te gaan en koos een genre uit lang vervlogen tijden om een werk van epische omvang te scheppen. De *tragédie lyrique* is een kunstvorm uit de 17de eeuw; Lully was de eerste meester in dit genre (toen nog aangeduid met *tragédie en musique*; de huidige benaming vond pas ingang in de volgende eeuw bij Rameau). De Académie Royale de Musique vormde het kader voor deze muziek, die toch geen gedateerd barok karakter had en ook niet star academisch was: de verheerlijking van het absolutisme, de prominente plaats van het hof in de dramatische handeling en Lully's actieve rol in het web van hofintriges waren slechts middelen tot het doel. Het klassieke drama van Racine en Corneille, zo duidelijk verbonden met het oude Griekse theater, was de inspiratiebron voor de *tragédie lyrique*, die met haar compromisloze behandeling van de (gezongen) tekst als de belangrijkste drager van de handeling tot ver in de moderne tijd actueel bleef. De vele maatwisselingen, niet alleen in de recitatieven, en de ondergeschiktheid van de melodie aan het gesproken woord leidden er soms toe dat de muzikale vorm verwaartert. Bij deze experimentele traditie knoopt Enescu aan. Hij hanteert niet alleen de middelen van een modern orkest met speciale effecten als revolverschoten en een 'zingende zaag' maar ontwikkelt ook een persoonlijk muzikaal idioom, dat hijzelf Roemeens noemt en dat ons terugvoert naar de oorsprong van de Europese muziek, daar, waar zij het dichtst bij de oriëntaalse muziek staat. De behandeling van de zangstem gaat bij Enescu nog veel verder dan wat we van Alban Berg en Arnold Schönberg uit dezelfde tijd kennen. Tussen de zuivere zangstem en de ritmische dictie zijn

er talloze nuances. Bijzonder interessant is het gebruik van micro-intervallen. In tegenstelling tot de kwarttoonsmuziek van Alois Haba, die met zijn ingreep de harmonische structuur complexer maakt (dat geldt ook voor zijn opera *Die Mutter*), gaat het bij Enescu's kwarttoon-intervallen in de eerste plaats om expressie. De intervallen worden aangevuld met talrijke *portamenti* en *glissandi* en vormen in het werk de verbindende schakel tussen Europa en de Oriënt, tussen de moderne tijd en de oudheid. Enescu is nog altijd een van de meest onderschatte componisten van de twintigste eeuw. Het vroege succes van de *Roemeense rapsodieën* drukte hem het stempel op van folklorist. Wel hadden deze orkestwerken de verdienste, de Roemeense muziek voor het eerst in de openbaarheid te brengen. Maar Enescu leed eronder dat de werken die hem zelf veel meer aan het hart lagen bijna geen aandacht kregen. Zijn schitterende carrière als virtuoos violist kwam hem in financieel opzicht goed van pas - hij verloor meerdere malen zijn hele vermogen - maar hij beschouwde zichzelf toch in de eerste plaats als componist. Dat de viool zijn hoofdinstrument werd, was eigenlijk toeval. Dat blijkt ook uit het feit dat zijn manier van componeren allerminst op de viool is afgestemd.

Enescu componeert verwegend polyfone muziek. Zijn toonzetting is complex en ontleent haar expressiviteit niet aan een nazingbare hoofd-melodie, maar aan voortdurend wisselende combinaties binnen het orkest, dat overigens de sfeer van een klein ensemble oproept. Zijn muziek herinnert zowel aan Debussy (*Pelléas et Mélisande*) als aan Alban Berg (*Wozzeck*). Een onmisbaar onderdeel van de tragédie lyrique in de zeventiende en achttiende eeuw is de apotheose. Het slot is niet 'tragisch' in de gewone betekenis van het woord. De tragische helden worden onsterfelijk - op deze wijze richt de opdrachtgever een monument voor zichzelf op. Enescu en zijn librettist Fleg hebben dit principe overgenomen, zonder zich te storen aan de traditionele eenheid van tijd, plaats en handeling. Het vierde bedrijf, een korte samenvatting van *Oedipus in Colonos* van Sophocles, krijgt een verzoenend, louterend einde. Weliswaar eindigt het werk met de dood van Oedipus, maar Oedipus aanvaardt zijn gang naar het dodenrijk bewust. Er is geen 'deus ex machina' die hem bevrijdt of straft. Op eigen kracht en - om een paradox te gebruiken - met open ogen treedt hij de eeuwigheid binnen. Hij gaat - zo staat het ook in de regieaanwijzingen - voorwaarts, en heeft geen hulp meer nodig. Net als bij de oude tragédie lyrique moet de toeschouwer op zijn eigen manier het slot interpreteren, dat open blijft. Is het een eindpunt? Een vertrekpunt?

Curt A. Roesler

uit: *Programmaheft der Deutschen Oper Berlin*, 1996, vertaling Marijke van der Glas

Synopsis

Eerste bedrijf

Proloog

In het koninklijk paleis te Thebe neemt het volk (krijgslieden, herders, vrouwen) deel aan de festiviteiten ter gelegenheid van de geboorte van de zoon van koning Laïus en koningin Jocaste. Juist als de Hogepriester het koninklijk paar heeft verzocht een naam voor het kind te kiezen, wordt de uitgelaten stemming verstoord door de oude blinde Tiresias. Deze verwijt Laïus dat hij Apollo's gebod kinderloos te sterven niet is nagekomen en kondigt aan dat de goden zich hiervoor op gruwelijke wijze zullen wreken: ooit zal de pasgeborene zijn vader vermoorden en met zijn moeder trouwen. Ontzet roept Laïus een herder bij zich en draagt hem op het kind mee te nemen en het in de bergen aan zijn lot over te laten.

Tweede bedrijf

Eerste tafereel

Er zijn twintig jaar verstreken. In het paleis van koning Polybus en koningin Merope te Corinthe weigert de jonge Oedipus, die in somber gepeins is verzonken, mee te doen aan de feestelijkheden. Hij is net terug uit Delphi, waar het orakel hem zijn vreselijke lot heeft openbaard. Omdat hij niet weet dat Merope en Polybus niet zijn echte ouders zijn, wil hij wegvlugten uit het paleis. De koningin stuurt haar raadgever Phorbas naar hem toe, maar Oedipus weigert te vertellen wat hem bedrukt. Aan Merope zelf maakt hij zijn twijfel kenbaar: ooit werd hij voor vondeling uitgescholden. Merope ontkent dit met klem: hoe kan zij ook weten dat haar eigen kind vlak na zijn geboorte is gestorven is en werd verwisseld voor Oedipus, omdat de herder het niet over zijn hart kon verkrijgen hem in de bergen een wisse dood te doen sterven? Oedipus is er nu nog vaster van overtuigd dat hij Corinthe moet ontvluchten en hij vertelt Merope hoe Apollo's orakel luidde. Nadat Merope ontzet is weggerend, besluit Oedipus het Lot te trotseren: door uit Corinthe weg te gaan zal hij er alles aan doen om te voorkomen dat de gruwelijke voorspelling wordt bewaarheid.

Tweede tafereel

Op een driesprong die wordt bewaakt door het standbeeld van Hecate, hoedt de herder die destijds Oedipus gered heeft, zijn kudde. Er dreigt onweer. Oedipus komt naderbij en aarzelt welke weg hij zal nemen; hij is zelfs in de verleiding om terug te keren naar Corinthe, omdat hij al drie

nachten lang niet door zijn vreselijke dromen gekweld is. Een felle bliksem doet hem stilstaan: hij vermoedt dat de goden willen maken dat hij zijn behoedzaamheid opgeeft, en terwijl hij zijn knots dreigend ten hemel heft, vervloekt hij zijn ellendige lot. Plotseling komt Laïus op zijn wagen aangereden en beveelt Oedipus ruw hem doorgang te verlenen. Hij maakt Oedipus voor 'slaaf' uit en slaat naar hem met zijn staf. Deze verweert zich met zijn knots en doodt Laïus en zijn beide begeleiders. Woedend vlucht hij weg, terwijl het onweer eindelijk losbarst. De herder stelt ontzet vast dat Laïus en de twee anderen dood zijn.

Derde tafereel

Bij de poorten van Thebe zit op een rots de Sfinx, het bloeddorstige monster, dat het lichaam van een leeuw heeft, adelaarsvleugels en een vrouwenhoofd. Zij eist haar tol van het Thebaanse volk en doodt iedereen die haar raadsel niet weet op te lossen. Oedipus is bereid haar te trotseren en zodoende de stad te redden. De wachter vertelt hem dat wie de Sfinx weet te overwinnen, tot koning gekroond zal worden en zal huwen met Jocaste, die sinds kort weduwe is van Laïus. Oedipus maakt de Sfinx wakker, die hem de gebruikelijke vraag stelt: 'Wie of wat is groter dan het Lot?' Zonder aarzelen antwoordt Oedipus: 'De mens is sterker dan het Lot!' Eindelijk overwonnen barst de zieltogende Sfinx in grimmig lachen uit en sterft nadat ze deze verontrustende woorden heeft gesproken:

'De toekomst zal je leren of de Sfinx al stervend
weent om haar nederlaag of lacht om haar zege!'

Maar de stad viert haar bevrijding en Oedipus wordt als redder ingehaald en krijgt de kroon en Jocaste's hand aangeboden.

Derde bedrijf

Er zijn nogmaals twintig jaar verstreken. Na een tijdlang in vrede en welvaart onder Oedipus' bewind te hebben geleefd, wordt Thebe geteisterd door de pest. Creon, de broer van Jocaste, die naar Delphi is gestuurd om het orakel te raadplegen, komt terug met het vonnis van de goden: de pest zal voortduren zolang de moordenaar van Laïus niet is ontmaskerd en gestraft. Creon heeft de oude herder ontboden die destijds getuige was van de moord, evenals de ziener Tiresias. Oedipus zweert de schuldige te zullen vinden, die slechts met verbanning zal worden gestraft als hij zichzelf bekendmaakt, maar die anders zal worden vervloekt en overgeleverd aan de toorn der goden. Tiresias weigert aanvankelijk te zeggen wat hij weet. Als Oedipus echter de verdenking uitspreekt dat de oude blinde ziener zelf de moordenaar is, wijst hij Oedipus als de schuldige aan. Deze ziet hierin een complot dat Creon heeft gesmeed om zelf

de troon te bemachtigen, en hij jaagt hen beiden weg. In een poging hem te kalmeren, vertelt Jocaste waar en hoe Laïus de dood heeft gevonden, waarop Oedipus de gruwelijke waarheid begint te vermoeden. De herder bevestigt Jocaste's verhaal en dan maakt Phorbas zijn opwachting, die Oedipus komt vragen Polybus als koning van Corinthe op te volgen. Phorbas vertelt hem dat Polybus en Merope niet zijn echte ouders zijn. Alle stukjes van de helse puzzel vallen nu in elkaar. Nadat de ontzette Jocaste zelfmoord heeft gepleegd, komt Oedipus met bloedend gelaat het paleis uit: als straf voor de gruwelijke misdaden die hij ongewild heeft begaan, heeft hij zich de ogen uitgestoken. Door Creon en zijn mannen tot verbanning veroordeeld — want alleen zo wordt de stad van de pest bevrijd — stemt Oedipus hiermee in, maar hij vertrekt niet alleen: Antigone, zijn lievelingsdochter, zal hem op zijn dooltocht vergezellen.

Vierde bedrijf

Epiloog

Weer is een aantal jaren verstreken. We bevinden ons in een bloemrijk bos vlak bij Athene, waar vrede en recht heersen onder de scepter van de wijze Theseus, die wordt beschermd door de welgezinde Eumeniden (ooit de boosaardige Erinyen). Krom van ouderdom komt Oedipus op, geleid door Antigone, die hem de omgeving beschrijft. Hij weet dat zijn lange tocht ten einde is en dat hij hier in vrede zal sterven. Maar dan komt Creon op. Thebe is wederom in gevaar, en met huichelachtig gevlj verzoekt hij Oedipus weer op de troon plaats te nemen. Als Oedipus dit verontwaardigd weigert, wil Creon Antigone gevangen nemen. Dit wordt verijdeld door de komst van Theseus en een aantal Atheners. Creon probeert Oedipus te beschimpen, maar deze verweert zich en zegt dat hij altijd uit alle macht heeft geprobeerd de helse val die de goden voor hem hebben gezet, te ontwijken; hij is onschuldig, hij heeft het lot overwonnen. De wijze Atheense mannen verjagen Creon, doen Oedipus recht wedervaren en staan hem toe zijn laatste dagen in vrede te slijten. Oedipus neemt van iedereen afscheid, zelfs van zijn geliefde Antigone, en nadat hij zijn gezichtsvermogen herwonnen heeft, gaat hij, alleen gevolgd door Theseus, op weg naar de geheime plek waar hij zal sterven in het licht.

Harry Halbreich

vertaling Janneke van der Meulen

George Enescu (1881-1955)

Oedipe

Tragédie-lyrique
en quatre actes et six tableaux

Libretto **Edmund Fleg**
Vertaling **Janneke van der Meulen**

Personages

Jocaste	mezzosopraan
Laïus	tenor
Tiresias	bas-bariton
Herder	tenor
Hogepriester	bas
Creon	bariton
Thebaanse vrouw	alt
Sfinx	alt
Merope	alt
Oedipus	bariton
Wachter	bas
Phorbas	bas
Tebaanse man	tenor
Antigone	sopraan
Ismene	stomme rol
Theseus	tenor

Thebaanse vrouwen, mannen,
maagden, krijgers, herders, pries-
teressen, kinderen en grijsaards;
Atheense grijsaards, Eumeniden.

Tijdens de uitvoering van vandaag worden de passages
tussen haken niet gezongen.

ACTE 1 Prologue

Prélude

*Une salle dans le palais de
Laïos. – Lourdes colonnes entre
lesquelles sont suspendues des
guirlandes de fleurs. Parois de
marbre à sculptures archaïques.
Au fond, double porte d'airain.
Au centre, l'autel domestique
avec des flambeaux sacrés et
les images des aïeux. Une
lumière bleue descend du ciel
par l'ouverture circulaire du
plafond, sur un bassin de
bronze contenant l'eau lustrale.
A droite, Jocaste, étendue sur
un lit de repos couvert de peaux
de bêtes; à côté d'elle, Laïos,
assis sur un trône, auprès du
berceau d'Oedipe.
Les Guerriers Thébains avec
Créon, les Femmes Thébaines et
les Bergers entourent l'autel,
auprès duquel se tient le Grand
Prêtre assisté des Prêtresses.
A gauche, au fond, sur un trône
élevé, le vieux Tirésias,
aveugle, pâle et ceint de bande-
lettes, assiste sans un geste et
sans un sourire à toute la céré-
monie joyeuse du début, comme
le fantôme vivant du Destin.*

EERSTE BEDRIJF Proloog

Voorspel

Een zaal in het paleis van Laïus. –
Zware zuilen waartussen bloemen-
slingers hangen. Marmeren wanden
met antieke sculpturen. Achterin een
dubbele bronzen deur. In het mid-
den het huisaltaar met gewijde fak-
kels en voorouderbeelden. Door de
ronde opening in het plafond valt
een blauw schijnsel op een bronzen
bekken, dat het reinigingswater
bevat. Rechts Jocaste, die op een
rustbed ligt dat bedekt is met dieren-
huiden; naast haar Laïus, die op een
troon zit bij de wieg van Oedipus.
Thebaanse krijgers staan met Creon,
Thebaanse vrouwen en herders rond
het altaar, waarbij zich ook de
Hogepriester bevindt, die door
priesteressen terzijde wordt
gestaan.
Links achterin, op een hoge troon,
zit de oude blinde Tiresias, wiens
voorhoofd met een band is omwon-
den en die met een bleek en strak
gezicht roerloos het eerste deel van
de vreugdevolle ceremonie bij-
woont, als de schimmige personifi-
catie van het Lot.

Biografieën

De Engelse bariton **David Wilson-Johnson** heeft de afgelopen jaren een grote internationale reputatie verworven in de concertzaal en op de operabühne. Hij trad op tijdens de Salzburger Festspiele en het Festival van Vlaanderen, zong in de Musikverein in Wenen (met Nicolaus Harnoncourt) en werkte met het Koninklijk Concertgebouworkest (Charles Dutoit), het Europees Jeugdorkest (Mstislav Rostropovich), de New York Philharmonic, het Gewandhausorchester (Kurt Masur) en het Ensemble InterContemporain (Pierre Boulez). Bij Covent Garden zong hij rollen in producties van *L'enfant et les sortilèges*, *Boris Godoenov*, *Turandot*, *Billy Budd* en *Die Zauberflöte*, terwijl hij bij de Opéra de Parijs zong in *Die Meistersinger von Nürnberg* en *Die Zauberflöte*. In 1988 vertolkte hij de titelrol in Messiaens *Saint François d'Assise*. In 1993 maakte hij zijn debuut bij De Nederlandse Opera in *Punch and Judy*. Volgend seizoen werkt hij bij hetzelfde gezelschap mee aan een productie van Shostakovitsj' *De Neus*.

George-Emil Crasnar was van 1981-'87 verbonden aan het Wiesbadener Staatstheater, en van 1987-'90 aan het Saarländisches Staatstheater Saarbrücken. Hij is de afgelopen jaren bij tal van belangrijke operahuizen over de hele wereld te gast geweest. Tijdens

de Salzburger Festspiele vertolkte hij de rol van Grootinquisiteur in *Don Carlos* onder Herbert von Karajan. In 1992 zong hij de rol van Boris Ismailov in *Lady Macbeth van Mtsensk* bij de Opéra de Paris en in de Scala (dirigent: Mung Wung Chung). In de Scala werkte hij mee aan een productie van *Don Carlos* onder leiding van Riccardo Muti.

De Belgische bariton **Marcel Vanaud** was zeven jaar verbonden aan de Opéra de Wallonie voordat Gerard Mortier hem naar de Munt haalde en rollen gaf in *Le nozze di Figaro*, *La Bohème*, *Don Giovanni* en *Così fan tutte*. In 1982 maakte hij zijn Amerikaanse debuut (onder leiding van André Previn) in *L'enfant et les sortilèges* in Pittsburgh. In 1989 trad hij voor het eerst op in de Scala, bij de wereldpremière van Manzoni's *Doktor Faustus* (regie: Bob Wilson). In het seizoen 1992-'93 volgde een optreden bij de opera van Chicago (in *Le Cid* naast Plácido Domingo).

De Amerikaanse sopraan **Karan Armstrong** studeerde bij onder anderen Lotte Lehman in Los Angeles voordat zij geëngageerd werd door respectievelijk de Metropolitan Opera en de New York City Opera. Daarna veroverde zij de internationale operahuizen in Parijs, Wenen, Berlijn, Londen en

Tokio met haar interpretaties van rollen uit twintigste-eeuwse opera's als *Salome*, *Mélisande*, *Maria*, *Kát'a Kabanová* en *Lady Macbeth*. Maar ook een aantal klassieke vrouwenrollen staat op haar repertoire: *Leonore (Fidelio)*, *Cassandra (Les Troyens)*, *Kundry (Parsifal)*, *Die Färberin (Die Frau ohne Schatten)*. Karan Armstrong heeft zich bijzonder ingezet voor de hedendaagse muziek. Zij was betrokken bij de eerste uitvoeringen van o.a. *Lou Salomé* (Giuseppe Sinopoli), *Un re in ascolto* (Luciano Berio) en *Der Meister und Margarita* (York Höller).

De Amerikaanse mezzosopraan **Jane Henschel** kwam na haar studie aan de University of Southern California naar Duitsland waar zij zong bij de meeste grote operahuizen. Haar repertoire bevat grote mezzorollen als *Amneris (Aïda)*, *Fricka (Das Reingold)*, *Herodias (Salome)*. In 1992 maakte zij haar debuut bij De Nederlandse Opera als Die Amme in de Kupfer/Hänchen-productie van *Die Frau ohne Schatten*, een rol die zij ook vertolkte bij Covent Garden (onder leiding van Bernhard Haitink). Daarna keerde zij terug naar Amsterdam voor Pierre Audi's enscenering van *Punch and Judy* van Birtwistle. In 1994 debuteerde zij bij de Glyndebourne Opera in *The Rake's Progress*.

De Franse sopraan **Isabelle Vernet** maakte haar operadebuut als Marianne in een productie van *Der Rosenkavalier* bij het Théâtre des Champs-Élysées. In het seizoen 1990-'91 werkte zij onder meer mee aan een productie van *La Vie Parisienne* bij het Grand Théâtre de Genève. Na het winnen van een prijs tijdens het zangconcours van Cardiff werd George Solti op haar opmerkzaam en engageerde haar voor een concertuitvoering met Plácido Domingo in Chicago van *Le Cid*. Vorig seizoen zong zij bij de opera van Frankfurt rollen in *Iphigénie en Tauride* en in Wagners *Ring* onder dirigent Sylvain Cambreling. Tijdens de Salzburger Festspiele was zij betrokken bij een productie van *Der Rosenkavalier* onder Lorin Maazel.

De sopraan **La Verne Williams** was succesvol bij een aantal Amerikaanse concoursen voordat zij naar Europa kwam. Zij is zowel in het concertrepertoire actief als op het operapodium. Zij zong de rol van Bess in *Porgy and Bess* in de Royal Festival Hall tijdens een uitvoering onder leiding van Simon Rattle en zij vertolkte de rol van Fatima in *Oberon* onder Seiji Ozawa in het Tanglewood Festival. Peter Maxwell Davis nodigde haar uit naar het Orkney Festival te komen voor een uitvoering van *Black Pentecost*.

De bariton **Philippe Fourcade** heeft ondanks zijn jonge leeftijd al een intensieve concert- en operapraktijk opgebouwd. In het seizoen 1993-'94 werkte hij mee aan een opvoering van *Tosca* bij de Opéra de Paris. Het jaar erop zong hij in het Concertgebouw in een concertante uitvoering van *Lodoïska* en zong hij bij Teatro Regio in *Parma* naast Alfredo Kraus in *Werther*. Tijdens het Festival van Verona vertolkte hij de rol van Morales in *Carmen*.

Met het bereiken van de halve finale bij het Internationaal Vocalisten Concours in Den Bosch begon de carrière van de tenor **Marten Smeding**. Aanvankelijk trad hij vooral op bij oratoriumuitvoeringen, maar al snel ontwikkelde hij zich tot liederen- en operazanger. In oktober 1994 vertolkte hij de rol van Arthur in *Merlijn* van Willem Pijper, in 1995 werkte hij mee aan een productie van *Salome* bij de Muntopera. Dit seizoen was hij Parpignol in *La Bohème* bij De Nederlandse Opera.

De Amerikaanse tenor **Donald Litaker** debuteerde begin jaren tachtig in Europa. In 1983 zong hij bij de Maggio Musicale in Florence de rol van Walther von der Vogelweide in *Tannhäuser* (regie: Klaus Michael Grüber). Daarna was hij vooral actief in Duitse en Franse operahuizen en vertolkte

hij de meest uiteenlopende rollen. In het Concertgebouw zong hij in concertante uitvoeringen van *Lodoïska* (onder Frans Brüggen) en *Alceste* (met Arnold Östman). In Rotterdam was hij betrokken bij een uitvoering van Mendelssohns *Die erste Walpurgisnacht* met het Rotterdams Philharmonisch Orkest onder leiding van Claus Peter Flor.

De bas **Harry Peeters** won in 1983 de eerste prijs tijdens het Belvédère-concours in Wenen, waarna zijn carrière een snelle vlucht nam. Hij zong o.a. de rol van Gurnemanz in een productie van *Parsifal* (regie: Robert Wilson) bij de Houston Grand Opera. In 1993 zong hij de rol van Sarastro in *Die Zauberflöte* in Los Angeles (regie: Peter Hall). Na zijn medewerking aan *L'incoronazione di Poppea* bij de Schwetzingen Festspiele tekende hij een contract dat hem tot 2000 bindt aan de opera van Köln. Bij het Holland Festival 1994 zong hij in een productie van *Die Zauberflöte* onder leiding van John Eliot Gardiner.

De Roemeense bas **Marcel Rosca** kwam na een engagement bij de opera van Gelsenkirchen terecht bij de opera van Essen. Daar zong hij onder meer de rollen van Boris in *Boris Godoenov* en Filippo II in *Don Carlos*. Bij de Staatsoper Berlijn zong hij de rol van Arkel in *Pelée et Mélisande* en in Bercy vertolkte hij de rol van Méphistophélès

in *Faust* van Gounod. In 1991 debuteerde hij in Spanje met het *Requiem* van Verdi (onder leiding van Carlo Maria Giulini).

Dirigent **Lawrence Foster** was van 1965 tot 1968 assistent van Zubin Metha bij het Los Angeles Philharmonic Orchestra. In 1969 werd hij vaste gastdirigent bij het Royal Philharmonic Orchestra, waar hij vijf jaar zou blijven. Van 1972 tot 1978 was hij muzikaal directeur bij het orkest van Houston. Foster is ook actief op het gebied van de opera. In 1986 dirigeerde hij *Otello* (met Plácido Domingo in de titelrol) bij de opening van de Los Angeles Music Centre Opera. Bij dit operahuis leidde hij in de jaren die volgden opvoeringen van *La Bohème*, *Le nozze di Figaro*, *Falstaff*, *Don Giovanni* en *Elektra*. Foster werkt regelmatig bij de Deutsche Oper in Berlijn. De afgelopen jaren werkte hij onder meer bij de Metropolitan Opera, de Hamburger Staatsoper en de Opéra de Paris. Met ingang van komend seizoen is Lawrence Foster chefdirigent van het symfonieorkest van Barcelona en van het orkest van Catalonië.

Het **Philharmonisch Koor van Transsylvanië** werd opgericht in 1972 onder de naam 'Koor van de staatsphilharmonie van Cluj'. Verantwoordelijk voor de selectie van de zangers was professor Dorin Pop, in die tijd een van de belang-

rijkste zangspecialisten in Roemenië. In 1974 kwam de leiding in handen van Florentin Mihaescu die met het koor de eerste internationale successen behaalde. De afgelopen jaren heeft het koor met succes deelgenomen aan festivals in Berlijn, Luzern, Pesaro en Assisi. Chefdirigent is sinds 1986 Cornel Groza.

Het **Groot Omroepkoor** is met 79 vocalisten het grootste professionele koor in Nederland. Het repertoire omvat vrijwel de gehele koorliteratuur vanaf de Barok tot hedendaagse composities. Het Groot Omroepkoor splitst zich regelmatig in kleinere ensembles. Dirigenten zijn, onder anderen, Ton Koopman, Frans Brüggen en Peter Eötvös. Sedert seizoen 1993-'94 is de uit de Verenigde Staten afkomstige dirigent en bariton Martin Wright chefdirigent.

Het **Radio Filharmonisch Orkest** werd in 1945 opgericht door dirigent Albert van Raalte en heeft vervolgens onder vaste leiding gestaan van Paul van Kempen, Bernard Haitink, Jean Fournet, Willem van Otterloo, Hans Vonk en Sergiu Comissiona. Het orkest heeft in de loop der jaren gespeeld onder dirigenten als Leopold Stokowski, Kirill Kondrashin, Antal Dorati, Riccardo Muti, Kurt Masur, Mariss Jansons, Michael Tilson Thomas, Michael Gielen en Valery Gergiev.

COLOFON

Holland Festival
Kleine-Gartmanplantsoen 21
NL-1017 RP Amsterdam
telefoon 31 (0)20.627 65 66
telefax 31 (0)20 620 34 59
e-mail: hollfest@xs4all.nl
internet:
<http://park.org/Netherlands/events>

Basisontwerp: Studio Anthon Beeke
Opmaak: Berendina Bakker
Eindredactie: Peter Janssen
Drukwerk: Stadsdrukkerij Amsterdam

Hoofdbegunstiger



VSF FONDS

Stichting VSB Fonds steunt initiatieven in de Nederlandse samenleving met een sociale, culturele of educatieve strekking, evenals projecten op het gebied van natuurbehoud. Aldus geeft het Fonds opnieuw inhoud aan de oorspronkelijke maatschappelijke idealen van VSB Bank.

Sponsors

Achmea
AT&T Foundation
AT&T/Unisource
Audi/Pon's Automobielenhandel B.V.
Buma/Stemra
Coopers & Lybrand
Deloitte & Touche Management Consultants bv
Dommelsche Bierbrouwerij B.V.
Koninklijke Ahold nv
Mediamax Group B.V. Amsterdam
NOG Verzekeringen
Stadsdrukkerij Amsterdam
De Lotto/Stichting de Nationale Sporttotalisator
Vrij Nederland
de Volkskrant B.V.
Wereldhave n.v.

Subsidiënten

Ministerie van OCenW
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Buitenlandse Zaken
(afdeling Internationale Culturele Samenwerking)
Gemeente Amsterdam
NCDO Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling

Fondsen

Fonds voor de Scheppende Toonkunst

Holland Festival Vriendenkring

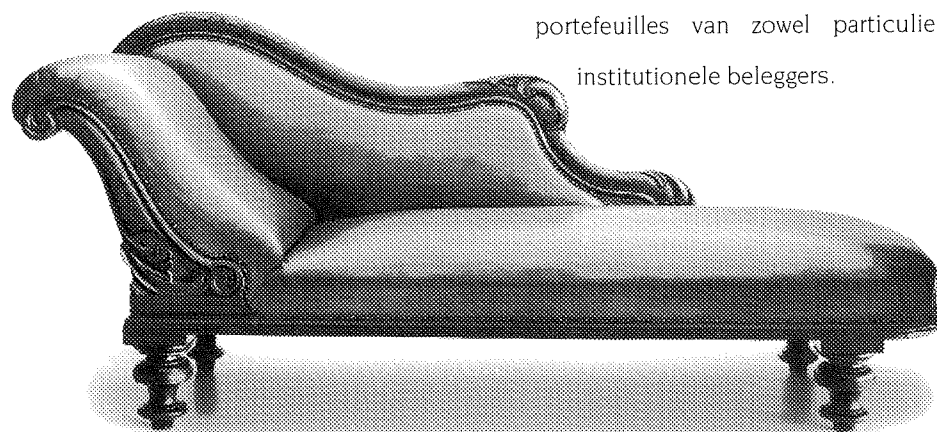
Alcatel Nederland BV.
Amsterdam RAI
Delta Lloyd Verzekeringsgroep NV
EOE-Optiebeurs
Hillen & Roosen B.V.
Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam-Haarlem
Koninklijke Ahold nv
Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB
Koninklijke PTT Nederland NV
De Nederlandse Bank N.V.
Nederlandse Credietverzekering Maatschappij
NOG Verzekeringen
Rabobank
SENS Stichting Exploitatie Nederlandse Staatsloterij
VNU B.V.
Stichting VSB Fonds

de Volkskrant

De zichtbaarheid van het Holland Festival is vergroot door de Stadsdrukkerij Amsterdam



Ik heb een probleem. Ik heb een miljoen.



Als u zich wel eens afvraagt in hoeverre u later nog ruim kunt leven van het miljoen reserve dat u nu hebt, is het logisch dat u daar even met een specialist over wilt praten.

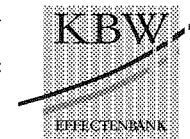
Dat u uw miljoen aan een fundamentele analyse wilt onderwerpen. Tot het geen probleem meer is, maar een zekerheid waar ook op de lange termijn prima mee te leven valt. Optimaal rendement vraagt om

intensief beheer van uw portefeuille.

Zelf beheren is echter ofwel risicovol ofwel te safe. Bovendien kost het zeer veel tijd. Terwijl een bank voor dagelijkse zaken de persoonlijke aandacht niet kan geven die u verdient.

KBW Effectenbank is specialist. En beheert als zodanig beleggingsfondsen en portefeuilles van zowel particuliere als institutionele beleggers.

Al ruim 10 jaar met succes, met hoog rendement en vooral zonder veel risico. U bent uitgenodigd voor een sessie bij ons op de Effectenbank voor een persoonlijke fundamentele analyse. Bel voor een afspraak: 020-6261811.



KBW Vermogensmaatwerk.
U de maat, wij het werk.

KBW Effectenbank N.V., De Ruijterkade 113, 1011 AB Amsterdam, tel. 020 - 6261811.

een **fortis** onderneming